

ЖІНОЧІ (АВТО)БІОГРАФІЇ У ПРОСТОРІ НАУКОВИХ СТУДІЙ І СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

ЖІНОЧА (АВТО)БІОГРАФІЯ ЯК «КРАПЛЯ ДОЩУ» (Слово до читачів)

Каталізатором наукового методу є оптимізм, оптимізм щодо того, що за наявності терпцю та зусиль, часто спільних зусиль, прийде розуміння,

*Пітер Еткінс*¹

Чергове число збірника наукових праць «Українська біографістика = Biographistica Ukrainica» відкриває спеціальна рубрика, присвячена дослідженням жіночих (авто)біографій, що позиціонуються як своєрідні точки відліку в сучасному науковому та комунікаційному просторі.

У заявленій тематичній рубриці та в ангажуванні наукової спільноти долучитися до неї був певний ризик. Перш за все через те, що термін/категорія «жіноча (авто)біографія» як постмодерністський конструкт все ще не є усталеним, концептуально обґрунтованим та широко вживаним в українському науковому дискурсі. Слід визнати, що вітчизняні науковці здебільшого звикли до терміну «жіноча історія», оперуючи ним у площині гендерних студій. «Жіноча історія» та «жіноча (авто)біографія» хоча й близькі щодо свого центрального об'єкта розгляду, яким залишається жіноча компонента, проте орієнтовані на досягнення різних цілей. Не заглиблюючись у теорію, лише нагадаємо, що жіноча історія спрямована на вивчення місця жінок в історії, їхнього правового становища й ролі в суспільно-політичному та культурному житті. А жіноча (авто)біографія обирає об'єктом дослідження життя та діяльність жінок (знаменитих, відомих, невідомих, напіввідомих, забутих, пересічних), розглядаючи кожне жіноче життя як унікальну модель, алгоритм якої зумовлюється розмаїттям чинників, передусім перебігом історичних подій, закономірностями, випадковостями, походженням, родинною традицією, освітою, оточенням, зустрічами, характером, талантом, вдачею тощо.

¹ Еткінс П. Чому лише наука може відповісти на всі великі питання. *Критика*. 2019. Число 7–8. С. 23.

Метафорично (авто)біографія — це «крапля дощу», що є символом нерозривної єдності людини і світу (реального, вигаданого, ймовірного, омріяного, віртуального), у якому відбувається життя².

Резюмуючи, зауважимо, що «жіноча історія» досліджує те, як жінки впливали на хід історичних подій, змінюючи світ навколо себе та виборюючи свої права, у той час як «жіноча (авто)біографія» вивчає те, як історія впливала на життя жінок, визначала їхні векторні орієнтири та пріоритети, вносила корективи, ламала усталені стереотипи та моделі, позбавляла будь-яких перспектив чи навпаки — пропонувала неочікувані, відкриваючи нові обрії.

На відміну від української, світова соціогуманітаристика вже тривалий час розробляє жіночу (авто)біографію як науковий напрям у міждисциплінарному полі. Підтвердженням цього є не лише стрімко зростаючий масив досліджень, присвячених біографіям жінок, а й не менш потужний обсяг наукової літератури, у якій аналізуються методологія, інструментарій, прийоми, формат гендерно маркованого (авто)біографічного наративу.

Значною мірою легітимізації і водночас активізації цього напрямку наукових досліджень сприяла поява всесвітньо відомих енциклопедичних видань. У 2001–2002 роках виходить двотомне видання «Encyclopedia of Life Writing» зі статтями «Жіночі автобіографії» (*Women's Autobiographies*), «Жіночі біографії» (*Women's Biographies*), «Жіночі щоденники і журнали» (*Women's Diaries and Journals*), «Жіночі листи» (*Women's Letters*)³. Через деякий час була надрукована не менш унікальна двотомна «Encyclopedia of Women's Autobiography» (2005). Метою цього енциклопедичного видання, на думку його ініціаторів, було створення компендіуму інформації та окреслення ключових стартових позицій для подальших наукових досліджень у галузі жіночої (авто)біографії⁴. «Енциклопедія жіночої автобіографії» — це по-справжньому глобальний науковий проект, який завдяки представленій інформації дає потужний імпульс, орієнтуючи на розмаїття дослідницьких тем. Тут зібрані сотні статей, присвячених жіночим персоналіям, охоплюються континенти, країни, національності, етнічності, мови, фокусується увага на (авто)біографічному наративі як соціокультурному феномені, на його жанрах,

² Символічним відображенням нерозривної єдності людини й оточуючого світу можна вважати скульптуру відомого українського митця Назара Білика «Дощ» на Пейзажній алеї в Києві.

³ Encyclopedia of Life Writing: Autobiographical and Biographical Forms / edited by Margaretta Jolly. Vols. 2. Chicago, 2001-2002.

⁴ Encyclopedia of Women's Autobiography / edited by Victoria Boynton and Jo Malin. 2005. Greenwood Press, USA. P. XVI.

стилях, методології, висвітлюються наближені до жіночої (авто)біографії теми, зокрема фемінізму, ідентичності, пам'яті тощо.

Запрошуючи дослідниць/ків, які вивчають жіночі (авто)біографії або працюють у сферах, близьких до цього наукового напрямку, долучитися до спеціальної рубрики, Редколегія збірника наукових праць «Українська біографістика = Biographistica Ukrainica» ставила мету передусім актуалізувати інтерес до жіночої (авто)біографії як міждисциплінарного наукового напрямку, який наразі перебуває на вістрі очікувань соціуму та соціокультурних комунікацій, постаючи важливим знанням та комунікаційним ресурсом, здатним ефективно впливати на суспільну свідомість, формування системи морально-етичних пріоритетів.

Модернізація біографічних студій наразі є одним із найважливіших стратегічних завдань у цій галузі знання. Тематичне розмаїття, розширення кола персоналій, розробка сучасного алгоритму біографічних реконструкцій, як і відмова від стереотипів, різнобарвність, емоційність, візуалізація, що базуються на ґрунтовності, переконливості та дотриманні етичних норм у відтворенні біографічної палітри, можуть бути важливими елементами на шляху цієї модернізації. Серед актуальних проблем, що постають перед дослідниками, особливої уваги також потребують вдосконалення механізмів біографічних досліджень та пошук нових моделей відтворення біографій, здатних розширити, поглибити, урізноманітнити знання та уявлення про життя особи, по-жвавляючи тим самим інтерес читачької аудиторії.

Рубрику представляють вісім статей. Чотири з них належать польським авторкам, чотири — українським. Структура рубрики, яка вибудована за хронологічним принципом, схожа на науково-мистецький колаж, позначений рівночасною строкатістю й гармонійністю композиції в цілому. Статті охоплюють біографії польських та українських жінок від ранньомодерної доби до сучасності, водночас демонструючи темпоральні та концептуальні особливості жіночого (авто)біографічного нарративу українських та польських науковців.

Читач має можливість не лише ознайомитися зі змістом статей, довідатися про життя та діяльність героїнь біографічних студій, а й отримати уявлення про сучасну українську та польську традицію дослідження жіночої (авто)біографії. Цікавими, як видається, є персоналії, на яких фокусуються дослідниці і які свідчать про певні пріоритети наукових уподобань науковців в Україні й Польщі. На особливу увагу читача заслуговують моделі біографічних репрезентацій, методологія, прийоми візуалізації, запропоновані авторками. За бажанням, віднайдуться відмінності й подібності між ними, плюси й мінуси, що може стати, у свою чергу, імпульсом для нових наукових студій, осмислення проблем на вже іншому рівні.

Українська дослідниця Марина Будзар експериментує з форматом колективної жіночої біографії, відтворюючи на потужному масиві архівних джерел біографічний світ жінок із відомого роду Галаганів. Водночас кожен із сегментів «колективної біографії», розтягнутої в часі від першої третини XVIII до кінця XIX століття, авторка репрезентує як розмаїту індивідуальну біографічну модель. «Жіноче обличчя» роду Галаганів представлено не лише наративною, а й візуальною формою. Стаття супроводжується промовистими портретами кожної з представниць роду, які передають неповторні особистісні ознаки жінок на тлі фамільної історії та в контексті часу і соціальної спільноти, до якої вони належали.

Стаття Інни Голубович та Тетяни Крижановської — це спроба подолати, як зізнаються дослідниці, «невизначеність, недомовленість, незакінченість» біографії їхнього вчителя, філософа, відомої української вченої Ірини Яківни Матковської. Водночас праця демонструє широкі евристичні можливості дослідницького прийому «сфумато», запропонованого видатним семіотиком Ю. М. Лотманом і вдало використаним дослідницями для реконструкції інтелектуальної біографії на перехресті особистісно-індивідуального та міжособистісного.

Вивченню історико-біографічного конструкту жіночих наративів у радянській Україні 1920-х присвячено дослідження Ольги Лабур. Тогочасні жіночі спогади та життєписи дослідниця розглядає як унікальний ресурс, за допомогою якого відкриваються перспективи для відтворення життєвих сценаріїв окремих жінок, їхнього погляду на емансипаційні практики влади та власне життя в добу так званого «радянського фемінізму». Комунікаційний потенціал тогочасних жіночих наративів, на якому фокусує увагу Ольга Лабур, аналізується як у контексті історичних подій та політичної кон'юнктури, так і в площині жіночих пам'яттєвих та психо-емоційних рефлексій.

Наталія Марченко присвятила свою статтю дискурсу жіночої долі в сучасній книзі для дітей та юнацтва, зокрема кардинальним змінам, що відбулися в наративних стратегіях останнього часу. На думку дослідниці, модерні жіночі біографії для дітей та юнацтва як «нашого майбутнього» в найширшому його сенсі покликані не лише формувати знання, а й впливати на самооцінку, з'ясувати своє позиціонування у світі. Розглядаючи дитячу й підліткову книгу як один із важливих механізмів трансляції соціальної «пам'яті», авторка аналізує особливості «пантеону» героїнь, на основі якого відбувається поколіннєвий діалог у сучасному українському суспільстві та вибудовуються життєві стратегії підростаючого покоління. Окреслюючи загальну картину гендерно маркованого наративу для дітей та юнацтва в Україні,

Наталія Марченко пропонує читачеві ще раз замислитися над його змістом, ставить гострі питання та шукає відповіді на них.

Тексти польських дослідниць демонструють кілька важливих тенденцій. Перш за все, вони засвідчують науковий інтерес до вивчення жіночих біографій у вимірі регіоналістики та самоідентифікації. У фокусі дослідження опинилися біографії жінок, життя, діяльність, творчість яких були так чи інакше пов'язані з Бидгощем — центром польського Куявсько-Поморського воєводства, містом, унікальна топографія якого з давніх часів була перехрестям Західної і Східної Європи. Отже, різноманітні культурні впливи упродовж тривалого історичного періоду вибудовували складний ландшафт ідентичностей цього міста⁵.

Авторки статей (Катажина Грисінська-Ярмула, Анна Надольська, Агнешка Висоцька) є мешканками сучасного Бидгоща. З огляду на це, до регіонального виміру в дослідженнях жіночих біографій додається чинник авторської урбаністичної самоідентифікації, загострений часовою та гендерною оптикою, а також неодмінною актуалізацією соціальної пам'яті. Словом, читачеві пропонується жіночий погляд на біографії жінок у межах окремого регіонально-урбаністичного простору, але з часової відстані майже в століття.

Біографічні світи польських жінок представлені в різних ракурсах — філантропія, мистецтво, журналістика. Великопольська філантропка графиня Анеля Потулицька — жінка з надзвичайними здібностями і талантом, яка присвятила все життя благодійній діяльності, стала героїнею дослідження Катажини Грисінської-Ярмули. Стаття Анни Надольської — це своєрідна замальовка, триптих в інтер'єрі міста, присвячений трьом львівським художницям (Софії Альбіновській-Мінкевич, Марії Водзицькій, Анелі Чарновській), які брали участь у першій виставці польських митців у Бидгощі (1930 р.). Крізь опцію «четвертої влади» на біографії жінок, котрі стояли біля джерел сучасної польської преси, — Вінцентини Тески та Анни Кшицької, пропонує подивитись Агнешка Висоцька.

У дещо іншій площині, як безпосередній елемент цифровізованої та глобалізованої сучасності, представлена жіноча (авто)біографія в дослідженні Марти Замбжицької. Професорка кафедри українознавства Варшавського університету досліджує феномен жіночої автобіографії в просторі соціальних комунікацій. Її увага зосереджена на публічному проекті української журналістки Яніни Соколової, котра

⁵ Висловлюємо подяку співробітниці відділу стародруків та рідкісних видань Інституту книгознавства НБУВ, кандидату історичних наук Ірині Олегівні Ціборовській-Римарович за редакторське опрацювання польськомовних текстів.

власний досвід пережитої хвороби конвертувала у відкритий меседж як мотивуючу модель сильної героїні в контексті боротьби-перемоги. Аналізуючи автобіографічний проєкт Яніни Соколової, Марта Замбжицька обстоює думку, що така форма відкриває канал для ефективного діалогу із суспільством, стимулюючи його енергетичний потенціал.

Безумовно, ще багато актуальних тем у площині жіночої (авто)біографії потребують свого подальшого осмислення. Наразі хотілося б почути думку науковців з приводу методології зарубіжних та українських досліджень у просторі жіночих (авто)біографій; актуалізації комунікаційного потенціалу жіночого (авто)біографічного наративу; моделей існуючого (авто)біографічного наративу, еволюції його контекстів і форм. Усе ще залишаються без відповіді питання про те, яких жіночих (авто)біографій очікує сучасне цифровізоване суспільство; чи впливає стаття автора на зміст жіночої біографії; яким може бути алгоритм її наукового дослідження з огляду на стрімкі зміни, що відбуваються у світі останнім часом.

Усі ці, а також інші теми і питання ще чекають на свою наукову аудиторію. Тому сподіваємося, що активізація наукових досліджень у сфері жіночої (авто)біографії, які, безумовно, мають невичерпний потенціал для подальшого вивчення, приверне увагу науковців та сприятиме стратегічній модернізації біографічних досліджень, успішно конвертуючи їх в ефективний ресурс суспільної комунікації відповідно до глобальних викликів сучасності та інтелектуальних запитів соціуму.

Редколегія щиро дякує всім авторкам спеціальної рубрики, а читачам бажає інтелектуального задоволення і натхнення!

*Лариса Іванівна БУРЯК,
доктор історичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ
(Київ, Україна)*